

Tableau comparatif du livre I et du livre XVI
du Bréviaire d'Alaric (édition Haenel)
et du *Liber legis doctorum* de Clermont

Haenel, p. 16] [*Liber legis doctorum*, f° 11 v°]

INCIPIT
CODICIS THEODOSIANI
LIBER PRIMUS

TITULUS I. DE CONSTITUTIONIBUS
PRINCIPUM ET EDICTIS.

1. *Imp. Constantinus A. ad Lusitanos.* Si qua posthac edicta sive constitutiones sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. *Dat. VII. Kal. Aug. Sabariae, Probiano et Iuliano VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Quaecunque leges sine die et consule fuerint prolatae, non valeant.*

2. *Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Flaviano Pf. P. Illyrici et Italiae.* Perpensas serenitatis nostrae longa deliberatione constitutiones nec ignorare quemquam, nec dissimulare permittimus. *Dat. VI. Kal. Iun. Vincentiae, Tatiano et Symmacko Coss.*

INTERPRETATIO. *Leges nescire nulli liceat, aut quae sunt statuta contemnere.*

3. *Iidem AAA. Aureliano Pf. U.* Omnia constituta non praeteritis calumniam faciunt, sed futuris regulam ponunt. *Dat. III. Kal. Mart. Constantinopoli, D. N. Theodosio A. III. et Abundantio V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Omnes leges non ea, quae anteriore tempore acta sunt, damnant, sed in futurum observanda constituunt.*

4. *Iidem AAA. Victorio Proconsuli Asiae.* Generale praecipuum beneficio speciali antefendum est. *Dat. XII. Kal. Sept. Constantinopoli, Theodosio A. III. et Abundantio V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Legem, quae communiter omnes tenet, unius persona vel una causa non vacuet.*

^{9/} INCIPIT LIBER LEGIS DOCTORUM

[I] DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM ET EDICTIS. ^{10/}

Imperator Constantinus ad Lusitanus. Si qua ^{11/} post haec aedicta sive constitutiones sine ^{12/} die et consule fuerint deprehensa auctoritatem ^{13/} quareant. *Dat. VII. kl. aug. a Bariae Proliano et Iuliano consul.*

[INTERPRETATIO] *Quicumque legis sine diae et consule fuerint prolatae non ^{14/} valeant.*

Imperator Valentinianus Teodosius et Archadiuc ^{15/} AAA Flaviano PPLM Illiricae et Italiae perpensassent ^{16/} serenitatis nostrae longa deliberationem constitutionis ^{17/} nec ignorare quemquam nec dissimulare permittimus. *Dat. [12 r°] VII. kl. iun. Vincentiae Taciano et Simiae consul.*

INTERPRETATIO. *Legis ^{2/} nescire nulli liceat atque sunt statuta contemnere.*

Iidem Aug. Auriliano ^{3/} Pporetorio Omnia constituta co non praeteritis calumnia faciunt sed ^{4/} in futuris regula ponunt. *Dat. III. kl. mart. Constantinopoli Theodosio ^{5/} et Archadio et Habundantio VC consul.*

INTERPRETATIO. *Omnes legis ^{6/} non ea quae non attheriora tempore acta sunt damnant set in futuris ^{7/} observanda constituunt.*

Iidem Aug. Victoria proconsuli Asiae ^{8/} generale precepto beneficio speciale antefendum est. *Dat. ^{9/} XII. kl. septemb. Constantinopoli Theodosio VC consul.*

INTERPRETATIO. *Leges omnes commu-^{10/}-niter tenent unius persona vel unius causa non evacues.*

TITULUS II. DE DIVERSIS RESCRIPTIS.

1. *Imp. Constantinus A. ad Populum.* Contra ius rescripta non valeant, quocumque modo fuerint impetrata. Quod enim publica iura praescribunt, magis sequi indices debent. *PP. IV. Kal. Sept. Romae, Constantino A. IV. et Licinio IV. Caes. Coss.*

INTERPRETATIO. *Quaecumque contra leges a principibus fuerint obtenta, non valeant.*

2. *Idem A. Crepereio Donatiano.* Rescripta, quibus usi non fuerint, qui in fata concedunt, heredes possunt allegare, ut congrue impetrata successoribus emolumenta conquirantur. *PP. Id. Dec. Constantino A. V. et Licinio V. Caes. Coss.*

INTERPRETATIO. *Beneficia principum, quae illi, qui meruerunt, interveniente morte, non fuerint consecuti, successoribus eorum exsequi liceat, ut beneficia heredes ab auctoribus suis impetrata percipiant.*

3. *Idem A. Severo Ff. U.* Quoties rescripto nostro praeiudicium vel moratoria praescriptio remittitur, aditus supplicandi pandatur: quod autem totius negotii cognitionem tollit et vires principalis negotii exhaurit, sine gravi partis, alterius dispendio convelli non potest. Nec praescriptionis igitur peremptoriae relaxatio petatur, nec contra edictum supplicetur. *Dat. X. Kal. Iun. Nicaeae, Paulino et Iuliano VV. CC. Coss.*

^{/11/} [II] DE DIVERSIS RESCRIPTIS.

Imperator Constantinus a populum. Contra rus rescripta ^{/12/} non valeant quod quomodo fuerit impetrata qui enim publicam ^{/13/} iura praescribunt magis sed qui iudices debent. *Dat. ^{/14/} III. kl. septemb. Romae Constantino populi A VII e Licinio consul.*

[INTERPRETATIO] Qui-^{/15/}-cumque contra lege fuerint a principibus obtenta non valeant. ^{/16/} *Dat. id. decemb. Constantiano A V e Liciano VCE.*

INTERPRETATIO ^{/17/} *Beneficia principum quem illi qui meruerunt intervenientem mortem ^{/18/} non fuerint consecuta successoribus eorum ex aequalitio beneficia ^{/19/} heredis ab actoribus suis impetrata percipiant.*

Dat. ^{/20/} kl. iun. Nicaeae Paulino et Iuliano consul.

INTERPRETATIO. *Moratoria praescriptio* ⁹⁾ dicitur, quae causam prolongat, id est, quando induciae a litigatore petuntur a principe : peremptoria, quae causam principalem tollit, id est, si litigator beneficio principis sine iudicio causam velit exstingui. Et ideo moratoria praescriptio per rescriptum principis supplicantibus concedi potest ; peremptoria concedi non potest, et si concessa fuerit a principe, non valebit.

4.^{f)} *Idem A. ad Barbarum Pompeianum Consulare Campaniae.* Etsi non cognitio, sed executio mandatur, de veritate precum inquiri oportet, ut, si fraus intervenit de omni negotio cognoscatur. *Dat. III. Id. Nov. Aquis, Dalmatio et Zenophilo VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Quicquid non vera, sed falsa petitio a principe obtinuerit, quia fraus intervenit, non valebit.*

5. *Idem A. et Iulianus Caesar ad Taurum Pf. P.* Multabuntur indices, qui rescripta contemserint aut distulerint. *Dat. III. Non. Iul. Mediolano, Constantio A. VIII. et Iuliano Caes. Coss.*

INTERPRETATIO. *Feriantur iudices damno, qui data secundum leges principis praecepta contemserint aut colludio quocunque distulerint.*

6. *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Floro Pf. P.* Universa rescripta, quae in debitorum causis super praestandis dilationibus impetrata sunt, rescindantur, cum sit acerbius perurgendus, qui, mausuetudinis nostrae pudore fatigato, non quid utilitatibus publicis, sed quid suis fraudibus conveniret, adspexit. *Dat. VIII. Kal. Mart. Constantinopoli, Antonio et Syagrio VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Si cuiuslibet rei debitor convictus, propter differendam solutionem a principe inducias impetraverit, beneficium, quod obtinuerit, non valebit, sed cautionem suam implere cogatur.*

INTERPRETATIO. *Mora*^{21/}-*toria praescriptio quod* causa prolongant. Idem quando induciae ^{22/} a litigatore petimus a principe per emtorio quod causa prin-^{23/}-cipale tulit. Idem si litigatus beneficio principis sine iudicio [12 v°] vellit exstinguit. Et ideo moratoria praescriptio et per rescrip-^{2/}-to a principe supplicantibus concedi potest peremptoria con-^{3/}-dit non potest et si concessa fuerant a principe non valebit.

^{4/} *Dat. III id. novemb. Aquis Damaltio et Genofilo consul.*

INTERPRETATIO. *Quidquid non ve-*^{5/}-*ra sed falsa petitio a principe obtinuerit quia fraus interveniente non*^{6/} *valebit.*

Dat. III. id. novemb. Mediolano Constantio A VIII et Iuliano consul.

^{7/} INTERPRETATIO. *Feriantur iudicis damno qui dada secundum legis principes precepta contemse-*^{8/}-*rint it colludio quodcumque distulerint.*

Dat. VIII. kl. mai. Constantinopoli^{9/} *Antonio et Sicarium consul.*

INTERPRETATIO. *Si cuiuslibet debitor convinctus propter*^{10/} *deferenda solutionem inducias impetraverat beneficio quod obti-*^{11/}-*nuerit non valebit sed cautionem suam implere cogatur.*

(7.) *Iidem AAA. Principio Pf. P.* In fraudem annonariae rei ac devotionis publicae elicium damnabili surreptione rescriptum, manifestum est, jure non posse vires sortiri. Circa omnes igitur par atque aequalis illationis forma teneatur. *Dat. VIII. Kal. Octob. Aquileiae, Arcadio A. I. et Bautone V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Si quis principis beneficio impetraverit, ut cum reliquis possessoribus tributa non solvat, haec impetratio pendus non valebit : circa omnes enim possessores leges aequalem illationis formant servare praecipiunt.*

7. (8.) *Impp. Arcadius et Honorius AA. Remigio Pf. Augustali.* Dubium non est, contestationem intelligi etiam, si nostrae fuerint tranquillitati preces oblatae, easque adversus heredem quoque eius, in quem porrectae sunt, vel ab herede eius, qui meruerit, exerceri. Nam sicut ex causis numerosis etiam haec actio transmittitur ad heredem, quae testatori competiisse monstratur, sic et e diverso definitione iuris consultorum omnium consona responsione firmatur, ab herede actionem non incipere, quae non competierit testatori. *Dat. III. Kal. April. Constantinopoli, Arcadio IV. et Honorio III. AA. Coss.*

INTERPRETATIO. *Si quis principi de negotio suo preces obtulerit, litem contestatus esse cognoscitur. Et si defunctus fuerit is, qui preces obtulerit, vel is, contra quem obtulit, actio et heredibus defuncti et contra heredes pulsati ^{p)} salva permaneat : quia causa actione contestata, ea, quae competebat defuncto, competit et heredi. Si vero auctor quolibet ordine repetitionem suam praesens non publicaverit, heres eius, unde auctor actionem non proposuit, agere prohibetur.*

Dat. ^{/12/} XII kl. april. Constantinopol. Archadio et Honorio III consul.

INTERPRETATIO. *Si quis ^{/13/} principem de negotio suo preces obtulerit litem constitutus esse cognos-^{/14/}-citur et si defunctus fuerit hisque preces obtulerit vellis contra quem ^{/15/} obtulit actio et heredibus defuncti et contra heredis pulsati sal-^{/16/}-va permaneant. Quia causa actione constatuta atque compete-^{/17/}-bant defuncto competit et herede. Si vero custor quolibet ordi-^{/18/}-nem repetitionem suam precens non publicaverit heres eius unde actor ^{/19/} actionem non proposuerit agere pro illius.*

TITULUS III. DE MANDATIS PRINCIPUM.

1. *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ad Eusignium Proconsulem Africae.* Si quis asserat, cum mandatis nostris se venire secretis, omnes sciant, nemini quicquam, nisi quod scriptis probaverit, esse credendum, nec ullius dignitate terreri^{b)}, sive ille tribuni sive notarii sive comitis praeferat potestatem, sed sacras nostras literas esse credendas. *Dat. XV. Kal. Iul. Verona. Accepta prid. Kal. Aug. Merobaude iterum et Saturnino Coss.*

INTERPRETATIO. *Si quis asserat, cum mandatis dominorum^{d)} se venire secretis, omnes sciant, nemini quicquam, nisi quod scriptis probaverit, esse credendum, nec ullius dignitate terreri, sed in omnibus scriptis principis, esse credendum.*

[Haenel, p. 20]

TITULUS IV. DE RESPONSIS PRUDENTUM.

1. *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Senatum urbis Romae. Post alia : Papiniani, Pauli, Gaii, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus ita, ut Gaium quae Paulum, Ulpianum et cunctos comitetur auctoritas, lectionesque ex omni eius opere recitentur. Forum quoque scientiam, quorum tractatus atque sententias praedicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scaevolae, Sabini, Iuliani atque Marcelli, omniumque, quos illi celebrarunt, si tamen eorum libri, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmentur. Ubi autem diversae sententiae proferuntur, potior numerus vincat auctorum, vel, si numerus aequalis sit, eius partis praecedat auctoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus emineat, qui, ut singulos vincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atque Ulpiani in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, praecipimus infirmari. Ubi auctor pares eorum sententiae recitantur, quorum par censetur auctoritas, quod sequi debeat, eligat moderatio iudicantis. Pauli quoque Sententias semper valere praecipimus etc. *Dat. VIII. Id. Nov. Ravenna, DD. NN. Theodosio XII. et Valentiniano II. AA. Coss.**

III. DE MANDATIS PRIN-^{19/}-CIPUM.

Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius Aug. ad Esiginium procon-^{20/}-sul. Africae gatur [?].

Dat. XVI iul. Vero. Accepta pridie kl. Aug. Meribaudus^{21/} id. Saturnino consul.

INTERPRETATIO. *Si quis omo commandatis dominorum se venire^{22/} secretis omnes sciant nemine quicquam nisi proscriptis probaverit [13 r°] esse credendum nec ullius dignitatem terrerit sed in omnibus scriptis^{2/} principis esse credendum.*

[IV] DE RESPONSIS PRUDENTIUM.

Impperatores Theodosius et Valentinia-[ici, rajouté le titre DE RPS PRI-]^{3/}-nus AAA ad Senatum urbem Romae. Post alia Papia-[ici rajouté - DNTIU]^{4/}-ni Pauli Iai Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus.

^{15/} *Dat. VII id. novemb. Ravenna DD NN Theodos. XII & Valentiniano vero^{16/} AAA consul.*

INTERPRETATIO. *Haec lex ostendit, quorum iuris conditorum sententiae valeant ; hoc est, Papiniani, Pauli, Gaii, Ulpiani, Modestini, Scaevolae, Sabini, Iuliani atque Marcelli : quorum si fuerint prolatae diversae sententiae, ubi maior numerus unum senserit, vincat. Quod si forsitan aequalis numerus in utraque parte sit, eius partis praecedat auctoritas, in qua Papinianus cum aequali numero senserit : quia ut singulos Papinianus vincit, ita et cedit duobus. Scaevola, Sabinus, Iulianus atque Marellus in suis Corporibus non inveniuntur, sed in praefatorum opere tenentur inserti. Gregorianum vero et Hermogenianum ideo lex ista praeteriit, quia suis auctoritatibus confirmantur ex lege priore, sub titulo de Constitutionibus Principum et Edictis. Sed ex his omnibus iuris consultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Gaio, Papiniano et Paulo, quae necessaria causis praesentium temporum videbantur, elegimus.*

TITULUS V. DE OFFICIO PRAEFECTORUM PRAETORIO.

1. *Imp. Constantinus A. ad Bassum Pf. P.* Super his, qui a praeside vel a quolibet alio indice sententiam dictam infirmari deposcunt, sub eo fine sublimitatis tuae succedat examen, ut, si internis negotii usquequaque decursis ex evidenti claruerit, sententiam a iure iustitiaque discedere, ea penitus explosa, controversia de aequitate terminum capiat. Quod si consentanea sit legibus iam prompta sententia, eius pronuntiationis improbus oppugnator, si patrimonio circumfluit, biennio in insulam relegatione plectatur, eiusque bonorum media portio fiscalibus compendiis addicta cedat : quod si agrestis vitae sit aut etiam egentis, ad biennii tempus in metallum detrudendus est. Quam legem in annotationibus quoque nostris de iterando post sententiam iudicio custodire debebis. *Dat. XIII. Kal. Nov. Basso et Ablavio Coss.*

INTERPRETATIO. *Haec lex ostendit quorum iura e conditorum ^{/7/} sententiae valeant Papiani Pauli Iai Ulpiani Modes-^{/8/}-tini Accephole Savini Iuliani atque Marcelli quorum si fuerint ^{/9/} prolatae diverse sententiae ubi maior numerus sencerit vin-^{/10/}-cat. Quod si forsitan aequalis numerus in utraque partis eius ^{/11/} partes praecedat auctoritas in qua Papianus cum aequale ^{/12/} numero sencerit quia ut singulis Papianus vincat. Ita ce-^{/13/}-diat duobus Caephole Savinus Iulianus atque Marcellus in suis cor-^{/14/}-poribus non inveniatur sed in praefectorum tententur inserte Gre-^{/15/}-goriano vero et Ermodiano. Ideo lex ista praeteriit ^{/16/} quia suis auctoritatibus confirmantur ex lege priore sub ti-^{/17/}-tulo de Constitutionibus principum et edictis. Set ex his omnibus ^{/18/} iuris consubtoribus ex Gregoriano vetus et Ermodiano ^{/19/} Iaiio Papiano Paulo quae necessaria causis praesentium temporum ^{/20/} videbatur elegimus.*

[V] DE OFFICIO PRAEFECT.

Imp. Constantinus A a Basum pref. preto.
[*ici rajouté DE OFFICIO PRAEFECT.*]

^{/21/} *Dat. XVI kl. novemb. Basso et Ablauo consul.* [*ici rajouté TORE PRETERIO.*]

INTERPRETATIO. *Quicumque causa dicta discussoque negotio a quocumque fuerit superatus et hanc ipsam litem postea reparare tentaverit, si pro ipso, qui antea addictus est, fuerit legibus lata sententia, prius iudicium non valebit. Nam si et apud alium iudicem fuerit superatus, si digna idoneaque persona est, biennio in exilium deputetur, et medietatem facultatum suarum fiscus acquirat. Si vero indigna et pauperior persona est, in metallum biennio deputetur.*

[Haenel, p. 22]

(TITULUS VI. DE OFFICIO VICARII.)

1. *Iidem AA. Nesselae Pf. P. Virum spectabilem, vicarium Africae, quem totius collationis ac transmissionis cura constringit, iudicibus volumus imminere, ut, quantum singulis quibusque mensibus collatum sit quidve transmissum, maiore cautione disquirat, in eos procul dubio vindicaturus, quorum fuerit devota desidia etc. Dai. III. Kal. Octob. Altino, Vincentio et Fravilla Coss.*

[INTERPRETATIO.] *Quicum^{/22/}-que causa dicta discussoque negotium hat quocumque fuerit^{/23/} superatus et hanc ipsa litem posta reparare temptauerit [13 v°] si pro ipso que antea dictus est fuerit legimus lata sententia prus^{/2/} iudicio non ualebit. Nam si et alium iudicem fuerit superatus si^{/3/} digna idoneaque persona est biennio in auxilio deputetur et me^{/4/}-dia facultatum suarum ficus atquiret si vero indigna et paupe^{/5/}-rior persona est in metallum biennio deputetur.*

TITULUS VI. (VII.) DE OFFICIO RECTORIS
PROVINCIAE.

1. *Imp. Constantinus A. ad provinciales.*
Cessent iam nunc rapaces officialium manus, cessent inquam : nam si moniti non cessaverint, gladiis praecedentur. Non sit venale iudicis velum, non ingressus redempti, non infame licitationibus secretarium, non visio ipsa praesidis cum pretio : aequae aures iudicantis pauperrimis ac divitibus reserentur. Absit ab inducendo eius, qui officii princeps dicitur, depraedatio. Nullas litigatoribus adhibeant ; centurionum aliorumque officialium, parva magnaque poscentium, intolerandi impetus oblidantur, eorumque, qui iurgantibus acta restituunt, inexplata aviditas temperetur. Semper invigilet industria praesidialis, ne quicquam a praedictis generibus hominum de litigatore sumatur. Qui si de civilibus causis quicquam putaverint esse poscendum, aderit armata censura, quae nefariorum capita cervicesque detruncet, data copia universis, qui concussi fuerint, ut praesidum instruant notionem. Qui si dissimulaverint, super eodem conquerendi vocem omnibus aperimus apud comites cunctos provinciarum aut apud praefectum praetorio, si magis fuerit in vicino, ut his referentibus edocti, super talibus latrociniis supplicia proferamus. *Dat. Kal. Nov. Constantinopoli, Basso et Ablavio VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Officiales omnium iudicum venales esse non audeant, neque pretium de introitu occurrentium aut litigantium vel egressu requirant. Sed interpellantes tam divites, quam sine ullo praemio pauperes audiantur. Quod si rapaces esse voluerint, gladio puniantur, aut cerce de eorum rapacitate dominicis auribus referatur.*

VI. DE OFFICIO RECTORIS ^{/6/}
PROVINTIE.

[INTPRETATIO *mis de manière anticipée*]
Imperator Constantinus ad provincialis.

Dat. kl. novemb. Constantinopol. ^{/7/} Basso et Oblatio.

INTERPRETATIO. *Officialis omnium iudicium vendes ^{/8/} esse non valeant nec pretio de introitum occurrentium a litigan-^{/9/}-tium vel egressus requiret et interpellantes tam divites quam pau-^{/10/}-peres sine ullo premio audiantur. Quod si rapacis esse voluerit ^{/11/} gladio poniantur aut cerce deorum rapacitatem dominicis auribus refe-^{/12/}-ratur.*

2. *Impp. Valentinianus et Valens AA. Have Arthemii, carissime nobis.* Iudex sibi hanc praecipuam curam in audiendis oc discingendis litibus impositam esse non ambigat, ita ut non in secessu domus de statu hominum vel patrimoniorum sententiam ferat, sed apertis secreterii foribus, intro vocatis omnibus, aut pro tribunali locatus et civiles et criminales controversias audiat, ne congruae ultionis animadversio cohibeatur. Absit autem, ut iudex, popularitati et spectaculorum editionibus mancipatus, plus ludicris curae tribuat quam seriis actibus. *Dat. Kal. Oct. Aquileia, Divo Ioviano et Varroniano Coss.*

INTERPRETATIO. *Iudex hanc sibi praecipuam curam in audiendis litibus impendendam esse cognoscat, ut litigantium causas iugiter, adhibita aequitate, discutiat : sciturus, non se in secretis domus aut in quibuscunque angulis finitivam sententiam prolaturum, sed apertis domus suae ianuis intromissisque turbis, ut neminem lateat, quicquid secundum legem vel veritatis ordinem fuerit iudicatum.*

3. *Idem AA. ad Valerianum Vicarium Hispaniarum.* Libellos iudicibus, postquam se receperint, vetamus offerri, ne super alienis causis vel statu pronuntient, quando ab officii conspectu atque ab oculis publicis recesserint. *Praelata VI. Id. Sept. Veronae, Valentiniano et Valente AA. Coss.*

INTERPRETATIO. *Iudices, postquam se de consensu publico in domum suam receperint, libellos a litigatoribus non accipiant, nec sine officio suo de causis alienis vel de statu aliquid cognoscant.*

4. *Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. ad Probum Pf. P.* Provinciis praesidentes per omnium villas sensim atque usitatim vicosque cunctos discurrant et ultro rimentur a singulis, quid unusquisque compulsor insolenter egisset aut cupide. Is enim, de quo aliqua ad nos querela pervenerit, ad ultimam poenam rapietur. *Dat. Kal. April. Trevis, Valentiniano N. P. et Victore V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Iudices provinciarum operam dare debebunt, ut per singulos agros et loca sollicita inquisitione discurrant et per se, qualiter in solutione publici debiti cum possessoribus agatur, agnoscant. Cuius rei curam si implere neglexerint, querelam civium non dubitent in se severissime vindicandam.*

Imperat. Valentinus A CC Viviano et Beroniano consul.

^{/13/} INTERPRETATIO. Iudex hanc sibi precipua iura inponendo esse cognoscat ^{/14/} a litigantium causa iugiter adhibita aequitatem discutiat ^{/15/} et in secretis dominorum aut in quibuscunque angulis fenativa ^{/16/} sententiam prolaturum sed a partibus dominorum suae ianus intro-^{/17/}-missisque turbis aut nemine lateant quod secundum legem vel veteri-^{/18/}-tas ordinem fuerit iudicatum.

Dat. AA Valerianus vero Spaniarum libellus iudicibus post quam receperint ^{/19/} netarum offerre super alienis vel statum pronuntient quan-^{/20/}-do ab officii conspectum atque ab oculis publicis recenserint ^{/21/} prolate die V kl. sep. Verone Valentiniano et Valenti ^{/22/} AA consul.

INTERPRETATIO. Iudices postquam se consensu publico [14 r°] in domum suam recipierint libellos ad litigatoribus non accipierit nec ^{/2/} sine officio suo de causis alienis vel de estatum aliquid cognoscatur.

^{/3/} Aug. et Gratiano A. a Probo ppo. provinciis praesidentes per omnium villas rem ^{/4/} suam acquisitam vicisque cunctus discurrant et ultro rimentur iam sin-^{/5/}-gulis quod unusquisque compulsor insolenter regis set aut cupidiem enim de quo ^{/6/} aliqua ad nos qua et ulla pertinere ad ultima poena rapietur.

INTERPRETATIO. Iudicis provinciarum opera dare debebunt aut per singulos agros ^{/7/} et loca sollicita inquisitione discurrant et per se qualiter in solutione ^{/8/} publicis debitis componere sordibus agatur agnoscant cui rei curam im-^{/9/}-plere neglexerint querelam fialiter civium non dubitent in se-^{/10/}-verissimae vindicandam.

(5.) *Imppp. Valens, Gratianus et Valentinianus AAA. ad Antonium Pf. P.* Ne quis domum iudicis ordinarii postmeridiano tempore

[Haenel, p. 24]

ex occasione secreti ingredi familiariter affectet, eiusdem duntaxat provinciae, sive notus iudici, sive etiam ignotus gestet tamen honores auctoritatem praefereat. *Dat. V. Kal. Aug. Mogontiaci, Gratiano A. IV. et Merobaude Coss.*

INTERPRETATIO. *Ne quis notus aut ignotus, eius tamen provinciae homo meridianis horis aut secretis iudicem videat.*

5. (6.) *Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro Pf. P.* Moderatores provinciae curam gerere iubemus, ne quid potentium procuratores perperam illiciteque committant. *Dat. VIII. Kal. Dec. Ravenna, Basso et Philippo VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *iudices provinciarum summam sollicitudinem habere debent, ne actores potentum aliquid circa inferiores personas illicite iniusteque committant.*

TITULUS VII. (VIII.) DE OFFICIO IUDICUM CIVILIUM.

1. *Imppp. Arcadius, Honorius et Theodosius AAA. Curtio Pf. P.* Honorati, qui lites habere noscuntur, his horis, quibus causarum merita vel facta panduntur, residendi cum iudice non habeant facultatem : nec meridianis horis a litigatoribus iudices videantur. Quia itaque pondo auri tam iudici, quam eius officio et honoratis parem mulctam adscribendam esse cognoscas, si quis contra praeceptum huiusmodi venire tentaverit. *Dat. III. Non. Febr. Roma, Basso et Philippo VV. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Honorati provinciarum (id est, ex curiae corpore), si et ipsi in lite sunt constituti, tempore, quo causae aliorum a iudicibus ventilantur, cum iudice non resideant : et litigatores meridianis horis iudicem non salutent. Si aliud praesumpserint, mulctam supra scriptae legis exsolvant.*

Imperat. Honorius Theod. AA Theodoro /11/ ppo.

Datum VIII kl. decemb. Rauena Basso et Filippo consul. /12/

[INTERPRETATIO] Iudicis provinciarum summa sollicitudine habere debent nec auctores potentum aliquid circa inferiores personas inlicite iniusteque committant. /13/ - /14/ -

[V]III DE OFFICIO IUDICUM CIVILIUM.

[INTERPRETATIO. *mis de manière anticipée*] /15/ Imper. Arcadius et Honorius et Theod. AAA Curcio ppo.

Datum III non. /16/ feb. Roma Basso et Phrlipho consul.

INTERPRETATIO. Honorati provinciarum /17/ idest ex curia corpore si et ipse hiliae sunt constituti tempore quo cause aliorum /18/ a iudicibus ventilantur cum iudice non resediant et litigatores meria- /19/ -nis horis iudice non salutent si aliud presumpserint multa suprascriptae /20/ legis exsolvant.

**TITULUS VIII. (IX.) DE OFFICIO IUDICUM
MILITARIUM.**

1. *Imppp. Theodosius, Arcadius et Honorius AAA. Comitibus et Magistris utriusque militiae.* Nunquam omnino negotiis privatorum vel tuitio militis vel exsecutio tribuatur. *Dat. prid. Id. Febr. Constan-tinopoli, Theodosio A. III. et Abundantio V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Nulli penitus in civilibus causis militaris vel tuitio vel exsecutio deputetur.*

**TITULUS IX. (X.) DE OFFICIO IUDICUM
OMNIUM.**

1. *Imp. Constantinus A. ad Domitium Celsum Vicarium.* Nemo iudex officialem ad eam domum, in qua materfamilias agit, cum aliquo praecepto existimet esse mittendum, ut eandem in publicum protrahat, quum certum sit, debita eius, quae intra domum, considerato sexu, semet contineat, domus eius vel cuiuscunque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse servari. Quod si quis in publicum matremfamilias posthac crediderit protrahendam, inter maximos reos, citra ullam indulgentiam, capitali poena vel exquisitis potius exitiis suppliciisque plectatur. *Dat. III. Id. Ian. Treviris, Sabino et Rufino Coss.*

INTERPRETATIO. *Nullus iudicum matronam in domo sua residentem per quemcumque apparitorem ad publicum existimet protrahendam, sed circa eam, pro sexus reverentia, conventio honesta servetur : quum, si quid eam debere constiterit, constrictis eius auctoribus possit exsolvi. Nam si quis contra fecerit, summo supplicio se afficiendum esse cognoscat.*

VIII. DE OFFICIO IUDICUM MILITARIUM.

^{/21/} *Imperator Theodosius et Archadius et Honorius AAA comitibus et magistra-^{/22/}-tibus utriusque militiae.*

Dat. pridie id. febr. Cons. Theod. Habundantium [14 v°] VC consul.

INTERPRETATIO. *Nulli poenitus in civilibus causis militaris vel ^{/2/} tuitio vel exsecutio deputetur.*

VIII. DE OFFICIO OMNIUM IUDICUM.

^{/3/} *Imper. Constantinus A a Domitium Celsum Vegarium VC.*

INTERPRETATIO. *Nullus iudi-^{/4/}-cum matrona in domus suam resedentem per quemcumque ad patrem tre-^{/5/}-m ad publicum aestimet protrahendam set circum eam proxesus reveren-^{/6/}-tia conventio honesta servetur cum si qui eam debere consteterit ^{/7/} constrictis eis auctoribus possit exsolvi. Nam si quid contrafecerit ^{/8/} summo supplicio set ad faciendum esse cognoscat.*

2. *Idem A. Andronico.* Si contra pupillos, viduas vel morbo fatigatos et debiles impetratum fuerit lenitatis nostrae iudicium, memorati a nullo nostrorum iudicum compellantur comitatu nostro sui copiam facere. Quin imo intra provinciam, in qua litigator et testes vel instrumenta sunt, experiantur iurgandi fortunam, atque omni cautela servetur, ne terminos provinciarum suarum cogantur excedere. Quod si pupilli vel viduae aliique fortunae iniuria miserabiles iudicium nostrae serenitatis oraverint, prae-sertim cum alicuius potentiam perhorrescunt, cogantur eorum adversarii examini nostro sui copiam facere. *Dat. XV. Kal. Iul. Constantinopoli, Optato et Paulino Coss.*

INTERPRETATIO. *Quicumque adversus pupillos, viduas et aegrotos nostra praecepta meruerit, eos de locis suis commovendi vel extra provinciam suam usquam penitus protrahendi licentiam summovemus, ut ibi causam suam dicant, ubi instructiores esse et testimonia possint facilius invenire. Sane si ipsi, quorum fatigationi consulimus, nos crediderint expetendos, huic voluntati eorum veniendi aditum non negamus ; ita ut adversarii eorum sub praesentia principis adesse per rectorem provinciae compellantur.*

3. *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Pars Actorum habitorem in Consistorio Gratiani Augusti. Gratianus Augustus dixit :* Det operam iudex, ut praetorium suum ipso componat. §. 1. Ceterum neque comiti, neque rectori provinciae plus aliquid praestabitur, quam nos concessimus in annonis seu cellariis etc. *Actum in Consistorio, Merobaude II. et Saturnino Coss.*

INTERPRETATIO. *Iudicem praetorium suum de proprio^e) debere componere et nihil a provincialibus aliquid amplius petere, quam ei in annonis vel cellariis a principe fuerit deputatum.*

INTERPRETATIO. Si qui^{-9/}-cumque aduersus pupillos viduas et egrotos nostram precepta meruerint^{/10/} eos de locis suis comovendi vel extra provincia suam usquam pe^{-11/}-nitus protrahendi licentiam submovemus ubi causam suam dicant^{/12/} ubi instructionem et testimonia posse facilius invenire sane^{/13/} seipse quorum fatigationis consulimus nos crediderint ex^{-14/}-petendos huius voluntatem ex eo veniendi adito non negamus^{/15/} ut adversarii eorum sub presentia principis adesset rectorem pro^{-16/}-vinciae compellant.

Imperator Gratianus Valentinianum Theodosius^{/17/} AAA.

INTERPRETATIO. Iudicem praetorium suum de proprio deberet imponere et^{/18/} nihil provincialibus ampli petere quam et in anonis vel cellariis^{/19/} ut principem fuerit deputatum.

TITULUS X. (XI.) DE DEFENSORIBUS CIVITATUM.

1, *Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Eusignio Pf. P.* Hi potissimum constituentur defensores, quos decretis elegerint civitates. Quod si quis ad locum defensionis ambitione pervenerit, confestim eum sinceritas tua reiectum quinque libras auri fisci utilitatibus cogat inferre. *Dat. VIII. Kal. Feb. post Consulatum Honorii N. P. et Euodii V. C.*

INTERPRETATIO. *Hi instituantur civitatum defensores, quos consensus civium et subscriptio unieersorum elegisse cognoscitur. Quod si quis defensorum ad hanc rem cupiditate proprio, non interveniente decreto, pervenisse probabitur, pro hac praesumptione quinque libras auri fisco inferre cogatur.*

2. *Iidem AAA. Potamio Praefecto Augustali.* Defensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes, nominis sui tantum fungantur officio : nullas infligant mulctas, nullas exercent quaestiones. Plebem tantum vel decuriones ab omni improborum insolentia et temeritate tueantur, et id tantum, quod esse dicuntur, esse non desinant. *Dat. III. Non. Mart. Constantinopoli, Arcadio A. II. et Rufino V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Defensores secundum suum nomen curiam vel plebem sibi commissam cum omni iustitia et aequitate defendant ; nullum de innocentibus aut condemnare aut verberare praesumant.*

3. *Iidem AAA. Tatiano Pf. P.* Per omnes regiones, in quibus fera et periculi sui nescia latronum fervet insania, probatissimi quique atque districtissimi defensores adsint disciplinae et quotidianis actibus praesint, qui non sinant crimina impunitate coalescere. Removeantur patrocina, quae, favorem reis et auxilium scelerosis impertiendo, maturari scelera fecerunt. *Dat. V. Id. April. Constantinopoli, Arcadio A. II. et Rufino V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Per omnes provincias tales pro studio disciplinae iudices ordinentur, ut cum omni sollicitudine in reos et latrones, remotis potentum patrociniis, districtionem debitam exercere non differant : ne per negligentiam suam aut venalitatem crimina, quae debent puniri, proficiant.*

X. DE DEFENSORES CIVITATUM

^{/20/} Imperator Valentinianus Theodosius et Archadius AAA Eosemio ppo. ^{/21/}

Dat. non. kl. feb. post consolatio Honorio VC consul.

INTERPRETATIO. Hii insti-^{/22/}-tuantur civitatum defensores quos consensu civium et subscriptio ^{/23/} universorum elegisset cognoscitur quod si quid defensorem ad hanc [15 r°] rem cupiditatem propriamter veniente decreto pervenisset probetur ^{/2/} pro hac presumptione quinquae libras auri fisco inferre cogatur.

^{/3/} I[*INTERPRETATIO*] Defensores secundum suum nomen curia vel plebem commissam cum omnem ^{/4/} iusticiam et aequitatem defendant nullomodo innocentibus ^{/5/} aut condemnare aut verbare praesumant.

Dat. V id. april. Ar-^{/6/}-chadio Aur. et Rufino consul.

INTERPRETATIO. Per omnes provincias talis pro stu-^{/7/}-dio disciplinae iudicis ordinetur ut cum omnem sollicitudinem ^{/8/} in reos et latrones remotis potentiam patrociniis destructio-^{/9/}-nem debita exercere non deferant nec per negligentia sua ^{/10/} aut venalitatem criminaque debent ponere proficiant.

[Haenel, p. 28]

**TITULUS XI. (XII.) DE ASSESSORIBUS,
DOMESTICIS ET CANCELLARIIS.**

1. *Imp. Honorius et Theodosius AA. Eustathio Pf. P. Post alia : Velut castrense peculium filiifamilias assessores post patris obitum vindicent, qui consiliis propriis administratores iuvare consueverunt, si quid licitis honestisque lucris coadunare potuerint. Dat. X. Kal. April. Constantinopoli, DD. NN. Honorio XIII. et Theodosio X. AA. Coss.*

INTERPRETATIO. *Si quis vivo patre cuiuscunque iudicis consilio adhaeserit, quicquid ex iustis et bonis causis adquisierit, hoc sibi sic vindicat, sicut et ille filius, qui aliquid vivo patre in armis constitutus acceperit.*

2. *Iidem AA. Asclepiodoto Pf. P. Nullus iudicum ad provinciam sibi commissam quemquam secum ducere audeat, cui domestici vel cancellarii nomen imponat, nec profectum ad se undecunque suscipiat, ne famae nota cum bonorum publicatione plectatur. Periculo enim primatum officii, cancellarios sub fide gestorum electos iudicibus applicari iubemus, ita ut post depositam administrationem per continuum triennium nec militiam deserant, et provincialibus praesentiam sui exhibeant, quo volentibus sit accusandi eos facilitas. Si enim idonea causa exegerit, ad detegenda iudicis flagitia et quaestioni eos subdi oportet etc. Dat. pridie Kal. Iun. Constantinopoli, Asclepiodoto et Mariniano V V. CC. Coss.*

INTERPRETATIO. *Omnes iudices evidenter agnoscant, nullum in provinciam sibi commissam, de eadem, de qua venit, provincia vel alia regione, sibi cancellarium aut domesticum fortasse coniungere, nisi qui ei publice fuerit civium electione deputatus. Ita ut postquam fuerit iudex ille remotus, is qui consiliarii vel domestici gessit officium, triennium sub alio iudice de provincia non discedat⁶⁾, ut, si quis accusator fortasse exstiterit, reddat accusantibus rationem. Et si forte facta iudicis celare usquequaque voluerit, subdatur publicae quaestioni.*

**EXPLICIT CODICIS THEODOSIANI LIBER
PRIMUS.**

...

Imperator Honorius [*ici mis par erreur avant le titre :*]

XI. DE DOMESTICIS ET CANCELLARIIS
^{/11/} *et Theodosius AAA Eusticio ppo.*

Dat. X. kl. april. Constantinopoli Honorio ^{/12/} XIII. Theodosius X AA consul. **INTERP.** *Si quis vivo patrem cuiuscunque iudi-^{/13/}-cis consilio adeserit quicquid ex iustis et bonis causis adquisierit ^{/14/} hoc sibi vindice sicut et ille filios qui aliquod vivo patrem in ^{/15/} armis constitutis acceperit.*

Dat. prid. kl. iul. Constantinopoli ^{/16/} Asclepiodato Samaritano consul.

INTERPRETATIO. *Omnes iudi-^{/17/}-ces etvidenter agnoscat nullum in provincia sibi commissum de eadem ^{/18/} de qua venit provincia vel de alia regione sibi cancellarium ^{/19/} vel domesticum fortiasset coniungere nisi qui ei publi-^{/20/}-ci civium electionem fuerit depitatus ita ut postquam fuerit iu-^{/21/}-dex ille remotus insquiet filiarri vel domestici gessit officium ^{/22/} triennio sub alium iudicem de provincia non discedat et si quis accusatur [15 v°] fortassetsteterit reddat accusantibus rationem et si fortificta iudices ^{/2/} usquequaque celare voluerit reddatur publicae questionem.*

^{/3/} **EXPLCIT THEODOSIANI LIBER I**

...

INCIPIT^{/4/} LIBER II.

^{/4/} De iurisdictione *et*

...

[Haenel, p. 244]

INCIPIT
CODICIS THEODOSIANI
LIBER DECIMUS SEXTUS.

TITULUS I. DE EPISCOPIS, ECCLESIIIS ET
CLERICIS.

1. *Imp. Constantinus A. Octaviano Correctori Lucaniae et Brittiorum.* Qui divino cultui ministeria religionis impendunt, id est hi, qui clerici appellantur, ab omnibus omnino muneribus excusentur, ne sacrilego livore quorundam a divinis obsequiis avocentur. *Dat. XII. Kal. Nov. Constantino A. V. et Licinio C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Lex haec speciali ordinatione praecipit, ut de clericis non exactores, non allectos facere quicumque sacrilega ordinatione praesumat, quos liberos ab omni munere, id est ab omni officio omnique servitio iubet ecclesiae deservire.*

[Haenel, p. 246]

2. *Imp. Constantius A. et Constans C. Severo suo salutem.* Mansuetudinis nostrae lege prohibemus, in iudiciis episcopos accusari, ne, dum ad futura ipsorum beneficio impunitas aestimatur, liberos sit ad arguendos eos animis furialibus copia. Si quid est igitur querelarum, quod quispiam defert, apud alios potissimum episcopos convenit explorari, ut opportuna atque commoda cunctorum quaestionibus audientia commodetur. *Dat. epistola IX. Kal. Oct. Acc. Non. Oct. Arbetione et Lolliano Coss.*

INTERPRETATIO. *Specialiter prohibetur, ne quis audeat apud iudices publicos episcopum accusare, sed in episcoporum audientiam perferre non differat, quicquid sibi pro qualitate negotii putat posse competere, ut in episcoporum aliorum iudicio, quae asserit contra episcopum, debeant definiri.*

3. *Imppp. Valens, Gratianus et Valentinianus AAA. Artemio, Eurydico, Appio, Gerasimo et ceteris Episcopis.* Qui mos est causarum civilium, idem in negotiis ecclesiasticis obtinendus est : ut, si qua sunt ex quibusdam dissensionibus levibusque delictis ad religionis observantiam pertinentia, locis suis et a suae dioeceseos synodis audiantur : exceptis, quae actio criminalis ab ordinariis extraordinariisque iudicibus aut illustribus potestatibus audienda constituit. *Dat. XVI. Kal. Iun. Treviris, Valente V. et Valentiniano AA. Coss.*

^{7/} EXPLICIT THEODOSII LIBER XV.

INCIPIT LIBER XVI.

^{8/} I. DE EPISCOPIS ECCLESIIIS ET CLERICIS.

Imperator Constantinus A. Octaviano Cor-
^{9/}rectori Lucaniae et Briciorum.

Dat. XII. k. novembris Constantino et Li-^{10/}-
cinio consuli.

INTERPRETATIO. *Lex haec specialiter ordinatione precepit ut ^{11/} de clericis non exactores non adlectas facere quicumque sacrelica ^{12/} ordinatione presumant quos liberos ab omni honore id est ab om-^{13/}-ni officio iubet aecclesiae deservire.*

[INT.] *Specialiter prohibet ne quis audiat ^{14/} apud iudices publicis episcopum acousare sed in episcoporum audientia ^{15/} perferri non debeat quicquid sibi pro qualitate negotii piaeate ^{16/} possit competere in episcoporum aliorum iudicium quae adserit contra ^{17/} episcopum debeat definire.*

Imperator Valentinianus Throdosius
Honorius.

INTERPRETATIO. *Quoties ex qualibet re ad religionem pertinente inter clericos fuerit nata contentio, id specialiter observetur, ut convocatis ab episcopo dioecesanis presbyteris, quae in contentionem venerint, iudicio terminentur. Sane si quid opponitur criminale, ad notitiam iudicis in civitate, qua agitur, deducatur, ut ipsius sententia vindicetur, quod probatur criminaliter fuisse commissum.*

4. *Impp. Arcadius et Honorius AA. Hadriano Pf. P.* Quicumque residentibus sacerdotibus fuerit episcopali loco detrusus et nomine, si aliquid vel contra custodiam vel contra quietem publicam moliri fuerit deprehensus, rursusque sacerdotium petere, a quo videtur expulsus, procul ab ea urbe, quam infecit, secundum legem divae memoriae Gratiani, centum millibus vitam agas. Sit ab eorum coetibus separatus, a quorum est societate discretus, sitque huius modi personis, tenore huius legis, illicitum, sacra nostra adire secreta et impetrare rescripta; omnibus abiectis per culpam sacerdotio personis, quae impetrata sunt, infecta permaneant: scituris his, quorum defensione nituntur, absque sui reprehensione non futurum, si hoc eis pollicentur suffragium, qui divinum non videntur meruisse iudicium. *Dat. prid. Non. Febr. Ravenna, Stilicone et Aureliano Coss.*

HAEC LEX interpretatione non indiget.

5. *Imppp. Arcadius, Honorius et Theodosius AAA.* ^{h)} *Theodoro Pf. P.* Quemcunque clericum indignum officio suo episcopus iudicaverit et ab ecclesiae ministerio segregaverit, aut si qui professum sacrae religionis obsequium sponte dereliquerit, continuo eum curia sibi vindicet, ut liber illi ultra ad ecclesiam recursus esse non possit, et pro hominum qualitate et quantitate patrimonii vel ordini suo vel collegio civitatis adiungatur: modo ut quibuscunque apti erunt publicis necessitatibus obligentur, ita ut colludio quoque locus non sit. Per singulos igitur binae librae auri inferendae aerario nostro a decemprimis curialibus exigantur, si aliquibus illicitam conniventiam et colludia foeda praestiterint, hominibusque improbissimis ab omnibus officiis militiae aditus obstruatur. *Dat. V. Kal. Dec. Ravennae, Basso et Philippo Coss.*

[Haenel, p. 248]

INTERPRETATIO. *Quemcunque clericum episcopus suus malae vitae esse probaverit et eum de gradu suo pro morum pravitate deiecerit, vel si ipse clericus sua voluntate professionem reliquerit clericatus, continuo a iudice curialibus adiungatur, ut, si ita et natalibus et facultatibus est idoneus, eum inter ipsos curiales officium suum implere compellat.*

^{/18/} Quoties ex qualibet rem in religione pertinentem. INTERPRETATIO ^{/19/} inter clericos fuerit nata contentio id specialiter observetur ut cum-^{/20/}-vocatis episcopis deocesanis presbyteris que contentione venerint iudicio ^{/21/} terminentur. Sane si quid opponitur criminale ad noticia iudicis ^{/22/} in civitate qui agitur deducatur ut ipsius sententia vindicetur ^{/23/} quod probatur criminaliter fuisse commissum.

Imperator Archadius Theodosius [^{f° 61 v°}]. Quicumque residentibus sacerdotibus fuerit episcopali loco detrusus et ^{/2/} nomine si aliquid vel contra custodia vel contra quietem publicam ^{/3/} mulieri fuerit deprehensus qui sacerdotium pretereat quod videtur ^{/4/} expulsus procul habeat urbem quam infecit secundum legem memoriae ^{/5/} Gratiano cento milibus vitam agat sit ab eorum cetibus separatus ^{/6/} a quorum est societate discretus sitque huius modi personis inlici-^{/7/}-to tenore sacra nostra adire secreta et impetrare scripta omnibus ^{/8/} abiectis pro culpa sacerdotium personis que impetrata sunt in effectum ^{/9/} permaneant sciturus sit quorum defensione nituntur absque sui ^{/10/} reprehensione non futurum hoc eis pollicentur suffragium ^{/11/} qui divinum non videntur meruisse iudicium.

INTERPRETATIO. ^{/12/} Quicumque clericum episcopi suo male vite aet probaverit et eum ^{/13/} de gradu suo pro morum pravitate deiecerit vel sub se clericus ^{/14/} sua voluntate professione reliquerit clericus continuo a iudice ^{/15/} curialibus adiungatur ut vita et natalibus facultatibus ^{/16/} est idoneus eum inter ipsos curialis officium suum implere compellat-^{/17/}-lat.

Si autem infirma persona est, inter collegiatos eum observare, vel ad quae aptus fuerit, in publico servire lex ista constituit, ita ut huius modi personae a curialibus quolibet colludio nullatenus excusentur. Quod si factum fuerit, pro singulis personis curiales binas libras auri fisco a se noverit inferendas.

6. *Imp. Honorius et Theodosius AA. Palladio Pf. P.* Eum, qui probabilem saeculo disciplinam agit, decolorari consortio sororiae appellationis non decet. Quicunque igitur cuiuscunque gradus sacerdotio fulciuntur vel clericatus honore censentur, extraneorum sibi mulierum interdicta consortia cognoscant; hac eis tantum facultate concessa, ut matres, filias atque germanas intra domorum suarum septa contineant. In his enim nihil scaevi criminis aestimari foedus naturale permittit. §. 1. Illas etiam non relinqui castitatis hortatur affectio, quae ante sacerdotium maritorum legitimum meruere coniugium. Neque enim clericis incompetenter adiunctae sunt, quae dignos sacerdotio viros sui conversatione fecerunt. *Dat. VIII. Id. Mai. Ravenna, D. N. Theodosio A. IX. et Constantio III. V. C. Coss.*

INTERPRETATIO. *Quicunque clericatus utuntur officio, extraneorum mulierum familiaritatem habere prohibentur; matrum, sororum vel filiarum sibi solatia intra domum suam noverint tantum esse concessa, quia nihil turpe in talibus personis feri vel cogitari lex naturae permittit. Illae vero mulieres sunt in solatio retinendae, quae in coniugio fuerunt ante officium clericatus.*

TITULUS II. DE APOSTATIS.

I. ^{b)} *Imp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hypatium Pf. P.* Christianorum ad aras et templa migrantium negata testandi licentia vindicamus admissum. Eorum quoque flagitia puniantur, qui Christianae religionis et nominis dignitate neglecta, Iudaicis semet polluere contagiis. *Dat. XII. Kal. Iun. Patavi, Merobaude II. et Saturnino Coss.*

INTERPRETATIO. *Reliqua pars legis de Manichaeis ideo facta non est, quia evidenter in Novellis invenitur.*

[Haenel, p. 250]

TITULUS III. ^{a)} DE IUDAEIS, COELICOLIS ET SAMARITANIS.

I. ^{b)} *Imp. Constantinus A. ad Felicem Pf. P.* Post alia: Eum, qui ex Iudaeo Christianus factus est, inquietare Iudaeos non liceat vel aliqua pulsare iniuria: pro qualitate commissi istius modi contumelia punienda etc. *Dat. XII. Kal. Nov. Constantinopoli. PP. VIII. Id. Mai. Karthagine, Napoliano et Facundo Coss.*

HAEC LEX interpretatione non eget.

Si autem infirma persona est inter collegiatos eum observa^{18/}-re vel acceptus fuerit in publico servire lex ista constituit^{19/} ita ut eius modi persone a curialibus colibet conludio nullatenus^{20/} excusentur per singulis personis curialis binas libras auri fisco^{21/} se noverit inferendas.

II. DE APOSTATIS.

^{22/} *Imperator Gratianus Valentinianus. Christianorum ad aras et templa mi^{23/}-grantium aegestates tam de licentiam vindicamus admissum eorum [f° 62 r°] quoque flagitia poniantur qui Christiane religionis et nomi^{24/}-nis dignitatem necdicta Iudeissem et pulvere contagiis^{25/}.*

Dat. kl. iun. Patavi Meribaude et Saturnino consuli.

^{4/} *Reliqua pars legis de manicheis ideo facta non est quia in No^{5/}-velli evidenter invenitur.*

III. DE IUDEIS CELICOLIS SAMARITANIS^{16/}.

Imperator Constantinus ad Felice ppo. Post alia. INTERPRETATIO [mis par erreur ici]. Eum qui ex Iudeo Christia^{7/}-nus factus est inquietare a Iudeis non licet vel in aliqua^{8/} pulsari iniuria pro qualitate commissi istius modo contume^{9/}-lia punienda etcetera.

2.) ^{c)} *Imp. Constantius A. et Iulianus C. ad Talassium Pf. P.* Si quis, lege venerabili constituta, ex Christiano Iudaeus effectus sacrilegis coetibus aggregetur, quum accusatio fuerit comprobata, facultates eius dominio fisci iussimus vindicari. *Dat. V. Non. Iul. Mediolano, Constantio A. IX. et Iuliano Caes. If. Coss.*

ISTA LEX interpretatione non eget.

TITULUS IV. ^{a)} NE CHRISTIANUM MANCIPIUM IUDAEUS HABEAT.

1. ^{b)} *Imp. Constantinus A. ad Felicem Pf. P.* Si quia Iudaeorum Christianum Mancipium vel cuiuslibet alterius sectae mercatus circumciderit, minime in servitute retineat circumcisum, sed libertatis privilegiis, qui hoc sustinuerit, potiatur etc. *Dat. XII. Kal. Nov. Constantinopoli. PP. VIII. Id. Mai. Karthagine, Nepotiano et Facundo Coss.*

INTERPRETATIO. *Si quis Iudaeorum servum Christianum vel cuiuslibet alterius sectae emerit et circumciderit, a Iudaei ipsius potestate sublatus in libertate permanent.*

(2.) *Imp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio Pf. P.* Iudaeos servum Christianum nec comparare debet, nec largietis titulo consequi. Qui non hoc observaverit, dominio sibi petulanter acquisito careat ; ipso servo, si, quod fuerit gestum, sua sponte duxerit publicandum, pro praemio libertate donando. Verum ceteros, quos rectae religionis participes constitutos in suo censu nefanda superstitione iam videtur esse sortita, vel deinceps hereditatis sen fideicommissi nomine fuerit consecuta, sub hac lege

[Haenel, p. 252]

possideat, ut eos nec invito, nec volente caeno propriae sectae confundat ; ita ut, si haec forma fuerit violata, sceleris tanti auctores capitali poena, proscriptione comitante, plectantur. *Dat. IV. Id. April. Constantinopoli, Honorio A. XI. et Constantio V. C. II. Coss.*

TITULUS V. DE RELIGIONE.

1. *Imp. Arcadius et Honorius AA. Apollodoro Proconsuli Africae.* Quoties de religione agitur, episcopos convenit agitare ; ceteras vero causas, quae ad ordinarios cognitores vel ad usum publici iuris pertinent, legibus oportet audiri. *Dat. XIII. Kal. Sept. Patavio, Theodoro V. C. Cos.*

HAEC LEX interpretatione non indiget.

INTERPRETATIO [*mis par erreur*]. Si quis lege venerabile consti-^{/10/}-tuta et Christiano Iudeos effectos sacralegis cetibus adgregitur ^{/11/} cum accusatio fuerit comprobata facultas eius domino fiscali ^{/12/} iussimus vindicari. *Datum VI. non. iul. Mediolano Constantino et Iulia-^{/13/}-no CV. consuli.*

III. NE CHRISTIANO MANCIP. IUDEUS ABEAT.

Imperator Constantinus ad Fe-^{/14/}-lice ppo.

[*Dat.*] XI/ kl. novembris Constantinopoli VIII. id. maii Nepotiano et Facundo.

^{/15/} Si quis Iudeorum Christianum servum emerit et circumciderit ^{/16/} vel cuiuslibet alterius sectae ad Iudaeis ipsius potestates sublatus ^{/17/} in libertate permaneat.

V. DE RELIGIONE.

Quoties de reli-^{/18/}-gionem eget episcopos convenit agratori ceterus vero causas que ad ^{/19/} ordinarios cognitores vel ad suo publico iuris pertinet legibus oportet ^{/20/}-tet audire.

Haec lex interpretatione non indiget.

(2.) *Imppp. Arcadius, Honorius et Theodosius AAA. Diotimo Proconsuli Africae.* Edictum, quod de unitate per Africanas regiones clementia nostra direxit, per diversas provincias proponi volumus, ut omnibus innotescat, Dei omnipotentis unam et veram fidem catholicam, quam recta credulitas confitetur, esse retinendam. *Dat. III. Non. Mart. Ravenna, Stilicone II. et Anthemio Coss.*

(3.) *Impp. Honorius et Theodosius AA. Marcellino suo salutem.* Ea, quae circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella superstitione summotam, integra et inviolata custodiri praecipimus. *Dat. prid. Id. Oct. Raoenna, Varane V. C. Cos.*

HAEC LEX interpretatione non indiget.

**EXPLICIT CODICIS THEODOSIANI LIBER
DECIMUS SEXTUS.**

EXPLICIT LIBER ^{/21/} THEODOSII

INCIPIT NOVELLARUM LIBER I.